Укр. 1/7405

Укр. I 7405

Укр

ПРО РУСКУ ПРАВОПИСЬ

НАПИСАВ

С. Нагнибіда.

Ціна 5 кр. в. а.

У ЛЬВОВІ, 1891.

З друкарні Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Братя Русини!

Пишім уже раз все і всюди по руски! Закони нам на се позволяють, голос що найперших наших патріотів кличе нас до того, ухвали руских всенародних віч наказують нам се, рускі часописи не перестають все а все пригадувати нам на сей перший обовязок кождого Русина, честь наша народна вимагає сего. Не допчім же самі наших сьвятих прав, не занехуймо нашого що найпершого народного обовязку, і пишім уже раз все і всюди по руски!

Але щоб писали по руски, на се не вистарчає зображати рускі слова якимнебудь письмом і якимнебудь знаками, бо се значило би бути неграмотним або для свого зовсім байдужним. Знають противники, чим нам доскулити: вони обезображають нашу мову і наше письмо. За то тим більше повинні самі Русини дбати о чистоту рідної мови, о рускість свого письма. Пишучи по руски, ми повинні сего пильнувати, щоб руску мову, рідні слова приодівати в питому рідну руску одежу а не в пожичені або крадені чужі лахи, ми повинні рускі слова писати по руски! Яка-ж се та рідна одежа рускої мови? Ось яка, послухайте!

Коли Русь пробудила ся з вікового сну до нового житя і ёї рідні і що найлїпші сини відкинувши мертвечі пелени промовили до своїх братів рідним руским словом, то заразом прибрали вони руску мову в ёї рідну, питому, руску і від других відмінну одежу; бо так як чоловіка пізнають по одежі, що він за один, так і рідні мови на сьвітї мають свої питомі одежі, по котрих їх можна пізнати; хиба що вони не мови, а так собі „язычіе“, тоді і одежа їх них пожичений, або крадений лахман. Чим красше розвивала ся руска мова, тим гарнїйшою пишала ся вона одежою, а та одежа стала визначна своїм питомим рідним кроєм, рідними оздобами, так що чужі люди хоть і не знали рускої мови, стали вже розпізнавати ёї по ёї одежі. Одежа та приросла до рускої мови немов до тїла і не так легко ёї заступити другою, хоть би деколи і вигіднїйшою: вона має історичне право, котре кождий чесний чоловік пошанувати мусить.

Так ґенії руского народу від часу ёго національного відродженя, так найлїпші сини матери Руси Котляревский, Гулак-Артимовский, Квітка, Метлиньский, Гребінка, Шевченко, Кулїш, Марко

Укр. I 7405

Вовчок, Маркіян Шашкевич, Володимир Барвіньский, Огоновский, Франко, Федькович виобразували в своїх творах не тілько рідну мову, але і прикрасили єї рідною питомою рускою одежою, питомою правописею. Отсе та рідна питома одежка рускої мови, в котру кождий грамотний і тямущий Русин повинен все а все приодівати рідне слово, отсе та наша народна руска правопись, котра почавши від Котляревского історично розвинула ся у всїх частях Руси до того виду, який ось тут має, отсе та одежа, по котрій і чужинець пізнає руску мову. Коли-ж маємо писати по руски, то пишім справдї по руски, пишім руску мову рускою правописею!

Твори сих славних синів Руси, їх праця і труди на рускій ниві не тілько пробудили спячих братів, але понесли імя руске далеко поза границї нашої вітчини. Через них всї пізнали Русь, їм одним завдячуємо ми те, чим ми тепер є. Чи-ж може бути, щоб мужі, що так уміли дбати про рідну батьківщину, що дали єї житє, імя, славу, значінє, і то власне силою руского слова, щоб вони, майстри рускоґо слова, та не вміли прибрати єго в рідну руску одежу? Вони-ж для руского слова посьвятили цїле своє житє і всї свої сили, вони-ж єго виплекали і вилелїяли, вони-ж єго не пустили в латанім лахманю у сьвіт а причепурили і приодїли як могли гарно, і кого-б, бач ся, лїпше зарадити ся в сїй справі, як не самих майстрів?

Здавало-б ся одже, що справа рішена; бо чей кождий розумний чоловік розсудить се так, що ті Русини, що хочуть, або зачинають, або учать ся що йно по руски писати, повинні і мусять так писати, як ті, що писали, і то так писали, що Русь тим звеличили. Так бодай водить ся у всїх людий. Та не так у нас як у людий. У нас хиба одиниці, і то знов лише ті, що справдї раді як найбільше двигнути і звеличити свій нарід рідним єго словом, умїють пошанувати славних майстрів і їх спадщину. У загалу-ж свої славні і заслужені люди не находять такого пошанівку. Загал наш не має навіть на стілько зрозуміня сеї справи, щоб узнати за річ певну, що справу правописну треба рішати з огляду на писателїв, і що годї тут поводувати ся иншими як пр. полїтичними, церковними, опортунїстичними, сусїдскими і Бог знає якими ще зглядами. Загал наш уживаючи рускої мови в письмі йде понайбільше за своїми сервілїстичними інстинктами, і пр. в листах одної особи до рїжних осіб подибати можна найрїжнїйшу мову від найтвердшого нїянсу до наймякшого і найрїжнїйшу правопись: той не хоче зразити потвердого народовця, другий рад, щоб при нім радикальний дух не пах, инший з огляду на церкву, той знов з огляду на „тысячелѣтіе“ і на кацапів, а дуже богато просто з неуцтва калїчать і нївечать руску мову, роздирають єї правдиве лице, занечищують єї зверхність рїжним калом... найбільше-ж диво, що і школа замість поступити після загальної у всїм сьвітї принятої засади і учити рускої мови і правописи такої, яка

*

ГОСУД. ПУБЛИЧНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА РСФСР № 29050 1976 г.

виробила ся історично у руских писателїв — то вона лиш ще каламутить справу; замість плекати чесноту пошанованя своїх великих людий, стає в тій справі сторчаком супротив батьків Руси. Куда-ж ми з такими засадами зайдемо? Крайна пора виречи ся низких інстинктів і пошанувати своїх батьків; крайна пора пізнати сю правду, що не варт той нарід славних людий мати, котрий не вміє їх пошанувати! Або виречім ся зовсім наших таких письменників як Котляревский, Гулак-Артимовский, Квітка, Шевченко, Марко Вовчок, Куліш, Нечуй-Левицкий і всї українські і богато галицких і буковиньских, т. зн. всїх тих писателїв, що створили наше письменство, і не признаваймо їх за своїх — або узнаючи їх за своїх і величаючи ся ними, окажім їм хоть стілько чести, що в письменстві, котре вони своїм умом і працею здвигнули, затримаймо ту одежу, якою вони его приодїли; бо се та питома одежа рускої мови. Чей тії, що писали дїйсно по руски, повинні мати більший (коли не виключний) голос в справі рускої правописи, ніж ті, що нїчого або мало що і то може лиш мишам на снїданє потрудили ся. Чи-ж потреба ще більше слів тратити на се, щоб вас, братя Русини, заохотити писати вже раз руску мову справдї по руски, т. є. так як єї наші майстри писали, т. зн. правописею фонетичною?

Та ось чую вже голоси патріотів, що радше т. зв. етимологічну, історичну правопись треба назвати питомою одежою рускої мови, бо-ж в ню приодівали рускі писателї руску мову і на Українї, як Максимович, а найпаче у нас в Галичинї, а що найважнїйше: вона сполучує наше давне і наше нове письменство, то-ж вона рідна его одежа. Правда, що декотрі писателї, особливо в Галичинї, ужизвали виключно сеї правописи; так що-ж з того? Чи се вже доказує, що вона своя рідна і рускому слову пригожа? Послухаймо, що в тім взглядї каже сам батько сеї рускої правописи, Українець Максимович, що ужив єї вперше в р. 1827 в збірнику руских пісень. Там в переднім слові подибуємо дословно ось що: „Нарештї скажу кілька слів про правопись, котру я придумав відповідно до прикмет сеї мови“*) — одже сам батько називає свою правопись придуманою, винайденою правописею! Дальше сказано: „Надїю ся, що богато буде мене попрікати за відступленє; та я зовсїм переконаний, що не повинно ся так писати, як звичайно пишуть, але якось инакше, коли не так, як я пишу“**). Із сего висказу Максимовича най собі наші земляки бодай тількє запамятають, що і сам Максимович признає, що відступленє від того, як звичайно — розуміє ся: писателї — пишуть, гідне догани, та що він сам уважає

*) Собраніе сочиненій М. А. Максимовича, Кіевъ 1880, II. 447: „Наконецъ скажу нѣсколько словъ о правописаніи, мною изобрѣтенномъ сообразно свойствамъ сего языка.“

**) Собраніе II. 448: „Ожидаю, что будутъ многіе охуждать меня за отступленіе; но я совершенно убѣжденъ, что не должно такъ писать, какъ обыкновенно пишутъ, но какъ нибудь иначе, если не такъ, какъ я пишу.“

свою правопись не доконче за добру. Коли вже з попередних слів Максимовича ясно видно, що правопись т. зв. історична зовсім не історична, а придумана, винайдена, та що відступаючи від принятої, очивидно принятої у писателів, правописи діло догани гідне, то з слідуючих слів бачимо як найдокладнійше, що єго правопись може й добрий кожух, та не на руску мову шитий; бо вона уложена для Москалів і на те, щоб наближити до себе українську і московску правопись; ми переконуємо ся, що вона не для себе, не для рускаго народу утворена, а для чужих, і проте зовсім не своя. Бо ось як оправдує Максимович новизну своєї правописи: „Отсе роблю я перед усім длятого, що пишу не для самих Українців, але і для Москалів, котрим богато дечого буде не зрозуміле, коли писати після виголошеня і не наближити хоч де в чім правописи української до московскої.“*) Після сих виразних слів Максимовича думаю, що було-б найліпше вже самим Москалям зіставити суд про се, чи ся правопись улекшує їм зрозуміне рускої мови, і взагалі було-б наймудрійше полишити їм се винайдене, щоб користували ся ним, як їм любо — а нам Русинам до него що за діло?. Вона-ж хоть і для нашої мови, та не для нас зроблена! І дійсно так розуміли річ всї Українці і ніхто крім Максимовича (і Лукашевича в збірнику пісень з 1836-ого р.) не послугував ся сею правописею, хоть опісля (р. 1841-ого) Максимович ще раз захвалював єї, і то вже яко „історичну“(!). Та не так склало ся в Галичині. Тут було менше охочих писати по руски, та за те більше охочих розправляти про руску мову на лихо як найменше знану; і коли Українці здвигали наше рідне письменство, то Галичани тратили папір і чорнило на лайку і сварню задля мертвих букв. Се є чей вже доказана річ, що хто в Галичині брав ся писати справді по руски, хто брав ся щиро працювати на літературній ниві і мав до того спосібности, той писав руску мову фонетично (Маркіян Шашкевич і єго кружок, громада 60-их років, Франко і другі молодші), хто-ж як найменше знав ту руску мову і майже нїчого нею не писав, той обороняв „исторического і етимологического начала“. Так склало ся, що література наша стоїть українськими писателями і тими нашими писателями, що писали фонетично. Із писателів, що писали лише історичною правописею (розуміє ся: по руски, а не „язычіемъ“) не заняв ні один ані що до мови, ані що до ідей видніїшого місця в нашій літературі. Правда по наших часописях друкували ся свого часу і письма ліпших писателів майже завсїгди т. зв. історичною правописею, та се зовсім не сьвідчить, що ліпші писателї закинули фонетичну правопись; се для рускої мови погубне поступоване спа-

*) Собраніе II. 448: „Сіе дѣлаю, во первыхъ, потому, что пишу не для однихъ Малороссіянъ, но и для Русскихъ, коимъ не понятно будетъ многое, если писать по произношенію и не сблизить хотя нѣсколько правописанія малороссійскаго съ русскимъ“.

дає на вину редакторів і наших нещасних галицких стосунків. Та в послїднім часї бачимо рішучий зворот і немов протест в справі правописній в користь фонетичної правописи (диви „Зоря“). Коли-ж так, то котра-ж правопись є справдї руска, котра є тою питомою рідною своєю одежою рускої мови? Не вже-ж найде ся ще який Русин і скаже, що „історична“? Пишім же раз всї Русини руску мову по руски! Уживаймо для рускої мови лише т. зв. правописи фонетичної!

Фонетична правопись уживає ся від самого зародку нашої народної літератури в рускім письменстві. За нею обставали супротив Максимовича наші такі писателї як Гулак-Артимовский, Квітка і др. Вона звільна розвивала ся і виробляла ся, приноровлювала ся до рускої мови, звільна переходила від фонетичної правописи з московским значінєм словяньских букв, якої уживали Гулак-Артимовский, Квітка і др., головно під впливом виводів Максимовича (і се єго велика заслуга!) через ріжного рода проби до своєродної, рускій мові пригожої, самостійної правописи, як єї вперше бачимо у Куліша. Відтак вона ще де в чім поправляє ся і доходить в 70-х роках до тої досконалости, що тепер вона і одностайна і своя рідна, питома і стрійна і історична руска правопись, а історична длятого, бо має за собою довгу історию свого розвою. Кажемо „одностайна“, бо не варт і згадувати про се, що одні (Желеховский, Зоря, Правда) пишуть **ї**, а другі раз **йі**, раз **і**. В тім єї видї уживають фонетичної правописи всї українскі писателї і всї що найлїпші галицкі і буковиньскі писателї. Крайна пора, щоб і руский загал пішов за батьками Руси. Тому, братя Русини, одягаймо від тепер нашу рідну мову в єї питому стрійну руску одежу, в фонетичну правопись!

Від часу нашого національного відродженя лунає по всїх закутках Руси голос з уст кождого осьвіченого чоловіка, що ми нарід великан, котрий числить 20,000.000 душ; отсе слово рознесло ся недавно і в галицкім соймі, та ось і неполагоджена, та на око дрібна правописна справа показує наглядно, як мало наш загал сьвідомий значіня сих слів. Богом а правдою сказавши, не видко на Галичанах анї слїду сьвідомости тої єдности народної з Україною і духової спільности з Українцями. То-ж щоб оклик той не був пустою фразою, треба нам доконечно насамперед бодай що до зверхности наше письменство вирівнати, треба тром мілїонам піти в тім взглядї за вісїмнайцятьма мілїонами, на котрих з гордостею кождої хвилї покликуємо ся, треба положити бодай місток до сполученя нашого духового, треба усувати всї зверхні перешкоди до витвореня почутя єдности народної, одже треба понехати т. зв. історичну правопись, а писати так, як пишуть наші закордоньскі братя, т. зн. фонетично. Одностайність в правописи на цїлій Руси мусить збудити почутє спільности народної. Книжку друковану на Україні не потреба буде що йно передруковувати для Галичан, щоб єї вони могли читати. Взаїмність духова підойме ся і з часом опа-

нує всї верстви, весь нарід. Тай честь наша народна вимагає, щоб наше письменство мало якесь своє одностайне лице. Кому одже тліє в серцї любов до свого народу, хто рад бачити єго велич і славу, хто рад двигнути єго морально і матеріяльно*), най приносе сю першу жертву, най кине задля Бог знає яких причин улюблену собі „історичну“ правопись, а пише дальше народною правописею рускою, т. зн. фонетичною правописею.

Руска правопись фонетична є на скрізь нашою питомою правописею. По нїй стали Словяни (і инші народи) пізнавати нашу мову. Ї читаючи, виголошують вони нашу мову добре і правильно, бо нема нїчого в нїй, щоб їм се утрудняло; нїчого не перекручують, нїчого не калїчать; вона зберегає красу і милозвучність нашої мови поза границями Руси. Читаючи нашу мову писану фонетично Словяни розуміють єї также далеко лекше, нїж коли написано т. зв. історичною правописею, а що так справдї є, довело ся нам сотки разів о тім переконати ся. І так Серби з а в с ї г д и не розуміли і не по руски виголошували уступи з „Зорі“, котрі ми їм давали читати, скоро вони були друковані т. зв. історичною правописею, за те і добре і без найменшої трудности читали уступи, друковані фонетично, і розуміли їх, що лиш могли розуміти. Так один родовитий Москаль, що не знав нашої мови, казав менї, що Шевченка в пражскім виданю читає і розуміє, і тодї наша мова єму гарна, а Шевченка в виданю „Зорі“ не розуміє, і читаючи очивидно зовсїм не по нашому виголошує. Се визнанє родовитого Москаля зробило з одного руского крилошанина, що прислухував ся тій розмові, а був великим противником фонетичної правописи, нараз єї приверженцем і від того часу став він ревно за нею вступати ся. Пишім і ми вже раз всї тою правописею, яку і инші народи узнали і узнають за руску, а причинимо ся тим до звеличаня краси нашої милозвучної мови і поза границями Руси.

Здає ся, що слова наші щирі припадуть не одному щирому Русинови (а ми маємо лиш самих Русинів на оцї) до сподоби, і не один сейчас постановить без обпняків нїколи і нїде більше не писати рускої мови инакше як рускою, народною правописею, т. є. фонетично. Та не мало буде може і таких, що з радної душі були-б за фонетичною правописею, лише не знають, що на се владики, що сьвята церков, як се разом погодити. Може удасть ся нам і сей сумнїв розвіяти, хоть признаєм ся, дуже тяжко нам се порозуміти, в якій звязи сї обі річи, церков і руска правопись, могли-б до себе стояти.

В церкві є своя прастара, сьвященна церковно-словяньска мова, котрої нїхто не нарушує і не гадає нарушувати, а котру чей нїхто вже не схоче тримати за одно з рускою мовою. Церковно-сло-

*) Кілько часу, працї і гроша йде на саме ъ, можна менше більше обчислити: на кожду сторону написану „історичною“ правописею припадає 20-а часть всїх букв на саме ъ.

вяньска мова, се церковна мова Русинів, але вона заразом і церковною мовою у Москалів, Болгарів і у Сербів; руска-ж мова, се рідна питома мова Русинів і нічия инша. Русини мають релігійний обовязок, навчити ся читати свої церковні книги, і в тім ніколи не стояла, не стоїть і зовсім не стояти ме руска мова з своєю сякою чи такою правописею на перешкоді; власти шкільні і духовні найдуть спосіб, щоб сю релігійну потребу Русинів заспокоїти, і в тім найдуть вони підпору в бажаню самих Русинів. Але Русини мають не менший обовязок дбати о свою рідну мову і беречи єї як ока в голові; та в тім не повинна знов руска церков Русинам мішати та перешкаджати, а противно їм помагати. На церковну нашу мову нїхто не нападає, нїхто єї не рад нївечити, обезображати; на руску-ж мову чигають ріжні хитрі вороги і напасники, що раді-б єї перед самими таки Русинами зогидити, їм єї обмерзити, то приміщуючи ріжні чужі слова і звороти до неї, то знов занечищуючи єї правопись, єї лице, щоб потім тим лекше могли вони сказати: у Русинів нема своєї мови, а якась мішанина, що не має навіть своєї правописи, свого лиця; Русини повинні писати по „общерусскому“. Дуже лихо було-б, коли-б церков руска попала на удку ворогів рускої мови і помагала їм в їх нечистім ділі, тим оказала-б вона лише непошановане для сьвятощів кождого Русина.

І що-ж зрештою може бути спільного між рускою правописею а церковною мовою? Та-ж знана річ, що в часах не дуже так давних переважна часть руского духовенства, не знаючи руского письма, послугувала ся для него латиницею і очивидно фонетичною правописею; у нас є під рукою кількадесять таких проповідий і т. п. від ріжних сьвященників. Чи-ж зможе хто сказати, що тоді потерпіла церковна мова або релігійність який ущерб? Так само не потерпіло духовенство анї нарід руский нїчого на своїй релігійности, анї церковна мова на своїй чистоті тогди, коли стали учити Русинів в школах рускої мови яко такої і такої єї правописи, де не було вже анї ѕ, анї оу, анї ѡ, анї Ѡ, анї ѯ, анї ѱ, анї ѳ, анї ѵ, анї титлів. Чи-ж можна сказати, що через те зменшило ся знанє церковної мови у нашого духовенства і у руского народу? В жаден спосіб. Коли-ж латиниця і така фонетична правопись рускої мови не мала жадного лихого впливу на церковну мову і на єї знанє, або на релігійність нашого духовенства, коли-ж і така руска правопись, де не було церковних знаків ѕ, оу, ѡ, Ѡ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ нїчим церковну мову не покривдила, то чей і дійсна руска фонетична правопись без ы, ъ і ѣ, знаків, що рускій мові так само не пригожі, не нанесе церковній мові і єї знаню жадного ущербку. Ми знаємо богато руских сьвященників, що пишуть руску мову фонетично і є дуже примірними сьвященниками. Тут мимохіть впадає в очі, чому то саме за тими трома знаками ы, ъ, ѣ мала-б стояти церков, та чому вона в рівній мірі не обставала ніколи за викиненими вже давнійше 8 знаками ѕ, оу, ѡ, Ѡ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ. Чей же не гадає нїхто на правду, що сї три знаки ы, ъ, ѣ одні своєю чу-

десною силою придержують Русинів при церкві, та що коли їх викинути з рускої правописи, то церков руска захитає ся! Ми бачимо, що ані наші закордонські братя через фонетичну правопись не стали менше релїгійними, ані Волохи, що стали тепер замість кирилицею писати латинницею і се письмо занесли навіть в церковні книги, не відрекли ся від своєї церкви; ми бачимо, що і Серби з своєю фонетичною правописею сербскою остали вірними синами своєї церкви. Чому-ж так дуже обставати за ы, ъ, ѣ? Чому-ж не мало-б бути більше жаль нашій церкві за давнійше вже викиненими церковними знаками в рускій правописи? Відповідь сама собою насуває ся тому, хто хоть трошки знає історію нашого духового розвою в Галичині. Треба вдарити ся в груди і щиро сказати: Тому, що церков наша задивила ся на правопись московскої мови; не жаль ѣї проте за ѕ, ѳ, ѡ, ѿ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ і за титлами, бо Москалї викинули їх з своєї правописи, але жаль, дуже жаль за ы, ъ, ѣ, бо отсї церковні знаки є ще в правописи московскої мови. Коли-ж так, то се зовсїм не церковне становиско нашої церкви в сій справі, а якесь инше, і то не руске, а московске!

Так ми дійшли до краю, винайшли і вказали на ту причину, чому то дехто стоїть так твердо за т. зв. історичною правописею а властиво за ы, ъ, ѣ, і чому, не маючи лиця і відваги, просто покликати ся в тім на правопись московскої мови, заставляє ся рускою церквою. Але церков руска не повинна ніяк служити таким нечемним і нечистим цїлям, противно вона повинна підномочи ті змаганя вірних своїх синів, що йдуть до морального і духового скріпленя і зміцненя народности рускої і до визволеня ѣї з всякого чужого ярма. Чи потреба аж доказувати, що скріпленєм і зміцненєм народности рускої двигне ся і повага рускої церкви? Інтерес церкви тїсно у нас злучений з інтересом народности.; двигне ся руска народність, то і церков руска засіяє в повнім блеску. Справді дуже сумно було-б, коли-б церков наша задля трох нїкчемних карлючок хотїла запропастити інтерес народности рускої, а ще сумнїйше, коли-б хтось був того перекопаня, що вірність народу руского своїй рускій церкві основує ся на ы, ъ, ѣ! Церков наша повинна всїма силами вступити ся за рідною питомою народною правописею рускої мови і допомочи ѣї до загальної побіди у нас, і ми сьвято переконані, що церков наша, розглянувши докладно своє становиско в сій справі, не піде на перекір інтересам народности рускої. І так фонетична правопись рускої мови і своя рідна і питома і народна і історична і самостійна. Крайна пора, щоб загал галицкої Руси се порозумів і узнав фонетичну правопись за свою.

А що найважнїйше, тая правопись также **найпрактичнїйша**. Русин, котрий знає 33 букві, за кілька хвиль зможе без помилок писати по руски. Чи се-ж не значить богато, дуже богато в нинїшних часах пари і електрики, де годї тратити час на марну науку про химерне собі ы, ѣ та ъ, замість щоб чогось пожиточного учитися? Нарід наш саме тепер вступає в ряди цивілїзованих народів.

сьвіта, а се значить, що не лише кілька ученых грамотїв, а кождий Русин, чи він пан, чи простий мужик, чи зарібник, має уміти по руски читати і писати. Котра-ж правопись надає ся до того лїпше, чи т. зв. історична, а властиво московска, котрої помимо довгих шкільних мук нїхто не може собі присвоїти, бо і самі учителї єї не уміють, чи фонетична, котрої за кілька хвиль і дитину можна навчити?

Хто-б не хотїв нам на слово вірити, най прочитає отсих кілька замітоk про правопись фонетичну і най пробує писати, а переконає ся, що нїчого лекшого на сьвітї, як навчити ся рускої фонетичної провописи.

Про букви **а, е, о, у**, відтак про **б, в, г, ґ, д, ж, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ** нема властиво що говорити. Кождий грамотний Русин, чи він „фонетик“, чи „етимолоґ“, уживає їх однаково; кождий пише: **вода, дай, тебе, молотити, кусай, добре, щука, лице, шити, голка** і т. д.

Так само пишуть тепер всї Русини (грамат. Осадца-Огоновский і Желеховский) всюди однаково **я, є, ю**, одже **мясо, лиця, єго, люблю** і т. д.

Лише в тім, як віддавати в письмі звуки **и** і **і**, годї було Русинам до тепер погодити ся. Одні, т. є. „фонетики“, пишуть там **и**, де чують **и**, а там **і**, де говорять **і**, другі-ж „етимолоґи“ мають для означеня сих двох звуків аж сїм знаків, а то **ы, и, і, Ѣ, ô, ê, ŷ**; і так одні пишуть: **риби, тими, мити, шия, шити, крило, музика, циганови...**, другі: **рыбы, тыми, мыти, шія, шити, корысти** або **користи, крыло** або **крило, музыка** або **музика, цыганови** або **циганови** (гл. Огон. Гр. §. 479.7)..., одні пишуть: **віз** (вози), **віз** (везли), **вітер, батькові, батьковім, мід...**, другі **вôзъ** (вози), **вêзъ** або **вѣзъ** (везли), **вѣтеръ, батьковî, батьковôмъ, мѣдъ** або **мêдъ...**

Так само сварять ся ще Русини за **ъ** а почасти і за **ь**; одні не хочуть зовсїм знати **ъ**, бо воно не означує жадного звука, другі кажуть, що **ъ** найбільші сьвятощі Руснів і длятого заховують єго в письмі.

Тим чином розходить ся між Русинами властиво лише о два звуки а о шість букв. Чи по всїм тім, що передом сказано, треба ще доказувати, що найпростїйше, найприроднїйше, найрозумнїйше, найлїпше по руски буде, писати там **и**, де говоримо **и**, там **і**, де говоримо **і**, а там нїчого не писати, де нїчого не вимовляємо? Чи-ж варт про се спорити? Чи можна сказати, що через те потерпіла де в чім наша мова, що наші що найлїпші писателї закинули зайвих шість букв? В жаден спосіб! Противно, вона зискала, бо не зупиняючи ся на закручених і замотаних правилах, де писати ті знаки, наші писателї могли тим більше зважати на красу нашої мови і хід своїх гадок. Я бодай думаю, що неплодовитість „етимологічних“ писателїв під взглядом ідей і кошлавість їх мови в найбільшій части треба зінхнути на сих 6 карлючок; вони зупиняли їх гадки, вони відво-

дили їх від живої нашої милозвучної мови в етимологічні вертепи та нетри, вони мов кайдани тяжкі давили їх гадку і путали язик. Проте проч з тими карлючками з нашого письма! Вони не тілько що не мають жадної вартости, але приносять нам ще шкоду. Не мучмо ними наших дітий, не забиваймо їх голови пустяками! Викиньмо вже раз **ъ, ы, ѣ** і **ô, ê, ŷ** з нашого письма, а **ь** пишім лише там, до воно мягчить.

Так само як для звуків **йа, йе, йу** і для **ьа, ье, ьу** маємо стародавні словяньскі знаки **я, є, ю**, так треба в рускім доконечно і для звука **йі** і для **ьі** якогось знаку, а до того вибрав Желеховский (Драгоманів) также стародавний церковний знак **ї**. Отсе і вся новість, але новість доконечна, бо-ж треба таки в письмі відріжнити **нїс** (несли) від **ніс** (носи). Одже треба писати: **їхати, їсти, тїло, дїло, сїла, на тїлї, на возї, цїдити, нїби...**

Отсе і подані вже всї правила рускої фонетичної правописи і кожда дитина, що ледви навчила ся ставити букви, може за кілька хвиль навчити ся писати по руски без помилок. Про деякі дрібниці не знаємо, чи і згадувати; бо вони самі собою розуміють ся. Так треба писати **сьвітло, сьвідок, цьвіт** і т. д., а не **світло, свідок, цвіт**, бо говоримо на тім місци **сь** і **ць** а не **с** і **ц**. Так пишемо **читалня, снїг, слїд** і т. д. а не **читальня, сьнїг, сьлїд**; бо се само собою розуміє ся, що перед мягкими **нь, ль, ть, дь, зь, сь, ць** і попередний твердий звук **н, л, т, д, з, с, ц** мягчить ся. З тої самої причини не треба писати **приязьнь, злісьть, гвіздь, кісьть...**, а лише **приязнь, злість, гвіздь, кість....**

За те, як тяжко приходить ся навчити дітий, де і як їм уживати **ъ, ы, ѣ, і, и, ô, ê, ŷ, ь**, сего годі словами висказати. Можна-ж дивувати ся, чому Русини не вміють писати по руски? Тай звідки мають вони вміти, коли дійсно і учителї рускої мови мають несказані трудности з правописею „історичною“ (шкільною Осадци-Огоновского), коли навіть учителеви учителїв, многозаслуженому проф. Омелянови Огоновскому, що — нема що казати — о руску мову дуже щиро дбає і єї як найлїпше знає, годі з нею справити ся, коли і він не знає, як має казати писати такі щоденні слова як **жінка** (чи **жôнка**, чи **жѣнка**, гл. Грам. §. 481. 1), **вечір** (чи **вечôръ**, чи **вечѣръ**, гл. стр. 78 і 83), **крило** (чи **крило**, чи **крыло**), **користь** (чи **корысть**, чи **користь**).... **біля** (чи **біля**, чи **биля**, чи **бôля**, гл. стор. 261), **шия** (чи **шия**, чи **шія**, гл. стр. 263) і т. д. Вже-ж коли без страху, щоб сьвіт в своїх основах не зрушив ся, можна і по „історичному“ або „етимологічному“ писати **жôнка** або **жѣнка** або **жênка, користь** або **корысть, шия** або **шія** і т. д., то певно сьвіт не завалить ся і від того, коли „етимолоґ“ напише также **жінка**. Знак **ѣ** зовсім не лїпше від **і** віддає етимологію слова, хиба що далеко лїпше і основнїйше завертає голову. І по що-ж морочити себе і других? Русини говорять у всїх тих разах або **и** або **і**, то-ж і пишім также лише або **и** або **і**, пишім те, що говоримо і що чуємо: пишім по руски!

На сім міг би бути конець.

Але що наші химерні „етимолоґи“ як найбільше, здає ся, задали собі праці і труду, щоб як найкрутійше поперекручувати всї закінченя в відмінї руских слів і допняли тут до того, що руска дитина мусить рускої відміни учити ся, як би якої чужої, то треба конечно ще показати, як виглядає відміна руских слів, вільна від всяких московско-церковно-словяньско-общерусско-польско-етимолоґічних закрутанїй. Як страшно покалічена і обезображена наша відміна „етимолоґічно-історичними“ штучками, може кождий вже хоть би з того заключити, що в Огоновского граматиці в дотатку „про правопись“ говорить ся майже виключно про писанє ріжних закінчень, як коли-б в нїй не було осібного віддїлу про відміни. Кождий хоть трохи тямущий чоловік спитає: Чому писати **костей** або **костій**, але **простый**, чому **тварей** або **тварій**, але **скорый**, чому **пій, бій**, але **тупый, любый**, чому **грошѣ**, але **хороший**, чому **тыхъ**, але **сихъ**, чому **рыбы**, але **люди**, чому **груды**, але **груди** і т. д. і т. д. Хиба на те, щоб наглядно показати, як нашою мовою а так само і нашим народом орудують химери поодиноких людий. Пора отрясти в себе постидні пута, пора змилувати ся над нашою мовою і над нашими дїтьми, що мусять забивати собі голову такими играшками. Лучше най учать ся чогось розумнїйшого, щоб в тяжких часах знали, як на хлїб заробити!

Для науки відміни руских слів вистарчать отсї взірцї:

I. ІМЕННИКИ.

лис	учитель	миняйло	воєвода	сила
лиса	учителя	миняйла	воєводи	сили
лисови	учителеви	миняйлови	воєводї	силї
лиса	учителя	миняйла	воєводу	силу
лисе	учителю	миняйле	воєводо	сило
лисом	учителем	миняйлом	воєводою	силою
лисї	учителї, -ю	миняйлї	воєводї	силї
2 лиса	2 учителя	—	—	2 силї
лиси	учителї	миняйли	воєводи	сили
лисів	учителїв	миняйлів	воєвод, -дів	сил
лисам	учителям	миняйлам	воєводам	силам
лися	учителїв	миняйлів	воєвод, -дів	сили
лиси	учителї	миняйли	воєводи	сили
лисами	учителями	миняйлами	воєводами	силами
лисах	учителях	миняйлах	воєводах	силах

цариця	часть	тїло	нарікане	ягня
царицї	части	тїла	нарікання	ягняти
царицї	части	тїлу	наріканю	ягняти
царицю	часть	тїло	нарікане	ягня
царице	часте	тїло	нарікане	ягня
царицею	частею, -тю	тїлом	наріканем	ягнятем,-ям
царицї	части	тїлї	наріканю,-ї	ягняти
—	—	2 тїлї	—	—
царицї	части	тїла	нарікання	ягнята
цариць	частий	тїл	нарікань	ягнят
царицям	частям	тїлам	нарікання	ягнятам
царицї	части	тїла	нарікання	ягнята
царицї	части	тїла	нарікання	ягнята
царицями	частями	тїлами	нарікання	ягнятами
царицях	частях	тїлах	нарікання	ягнятах

Є іменники, що й инакше відмінюють ся, і тими 10 взірцями не вичерпані всї роди відмін. Так кажемо: **без досьвіду** (а не **без досьвіда**), **синку** (не **синче**), **панове** (і **пани**), **акта** (і **акти**), **без гроший** (не **без грошів**), **чобітьми** (не **чоботами**), **братях** (і **братах**), **церков** (і **церква**), **моя доню** (не **доне**), **пять паннів** (не **панн**), **очима** (і **очами**), **в грудех** (і **в грудях**), **чудеса** (і **чуда**), **без очий** (не **без вік**), **уши** (і **уха**), **плечи** або **плечі** (а не **плеча**) і т. д.; але всї ті властивости зовсїм не дотичать правописи, бо пишемо так як говоримо.

Що до правописи, то треба хиба ще раз тут пригадати, що 1. де говорить ся **і**, там писати і, а де ї, там **ї**; одже по тих звуках, що не можуть мягчити ся, т. є. по **р, м, б, п, в, ф, ж, ш, ч, щ** не говоримо ї, то-ж не треба также писати ї, а лиш **і**, н. пр. **в Днїпрі, на липі, дві рибі, рожі, о бурі, в озері, на подвірі, мамі, товаришів, мечі, хрущі** і т. д. — 2. по тих самих звуках не пишемо ніколи **ь**, бо се не мало-б жадного змислу, одже: **товариш, лїкар, річ, кліщ, твар, кілька подвір, грішми** і т. д.

II. ПРИКМЕТНИКИ, ЗАЇМЕННИКИ І ЧИСЛІВНИКИ.

добрий	гусїй	мій	той	сей
доброго	гусього	мого (моєго)	того	сего
доброму	гусьому	мому (-ємy)	тому	сему
добрий,-ого	гусїй, -ього	мій, мого	той, того	сей, сего
добрий	гусїй	мій	—	—
добрим	гусїм	моїм	тим	сим
добрім	гусїм	моїм	тім	сїм

добра (-ая)	гуся (-яя)	моя	та (тая)	ся
доброї	гусьої	мої, моєї	тої	сеї
добрій	гусїй	моїй	тій	сій
добру, -ую	гусю, -юю	мою	ту, тую	сю
добра (-ая)	гуся (-яя)	моя	—	—
доброю	гусьою	моєю	тою	сею
добрій	гусїй	мої, моїй	тій	сій

добре (-ое, -ее)	гусє (-ее)	моє	то, те (тоє)	се
доброго	гусього	мого (моєго)	того	сего
доброму	гусьому	моєму (моєму)	тому	сему
добре (-ое, -ее)	гусє (-ее)	моє	то, те (тоє)	се
добре (-ое, -ее)	гусє (-ее)	моє	—	—
добрим	гусїм	моїм	тим	сим
добрім	гусїм	моїм	тім	сїм

добрі, -ії	гусі, -ії	мої	ті, тії	сі
добрих	гусїх	моїх	тих	сих
добрим	гусїм	моїм	тим	сим
добрі, -ії, -их	гусі, -ії, -їх	мої, -їх	ті, тії, тих	сі, сих
добрі, -ії	гусі, -ії	мої	—	—
добрими	гусїми	моїми	тими	сими
добрих	гусїх	моїх	тих	сих

він	вона. она	воно, оно	вони, они
єго	єї	єго	їх
єму	єї, їй	єму	їм
єго	єї	єго	їх
—	—	—	—
ним, їм	нею, єю	ним, їм	ними, їми
нїм	нїй, їй	нїм	них

я	ти	ми	два, дві	пять
мене	тебе	нас	двох	пяти, -ьох
менї	тобі	нам	двом	пяти, -ьом
мене	тебе	нас	два двох дві	пять, -и, ьох
я	ти	ми	два, дві	пять
мною	тобою	нами	двома	пятьма
менї	тобі	нас	двох	пяти, -ьох

І тут є ще инші відміни. Так пр. кажемо **бабин** (не **бабиний**), **братів** (не **братовий**), **наш** (не **наший**), **винен** (і **винний**) і т. д.; але так як говоримо, так також і пишемо, і годі найти дещо, щоб що йно треба учити, як має ся писати.

ГОСУД. ПУБЛИЧНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА РСФСР
№ 1976 г.

III. ДІЄСЛОВА.

питати	пасти	дарувати	махнути
питаю	пасу	дарую	махну
питаєш	пасеш	даруєш	махнеш
питає	пасе	дарує	махне
питаємо	пасемо	даруємо	махнемо
питаєте	пасете	даруєте	махнете
питають	пасуть	дарують	махнуть
питай	паси	даруй	махни
питаймо	пасім	даруймо	махнім
питайте	пасіть	даруйте	махніть
питав	пас	дарував	махнув
питала	пасла	дарувала	махнула
питало	пасло	дарувало	махнуло
питали	пасли	дарували	махнули
питаючий	пасучий	даруючий	—
питаючи	пасучи	даруючи	—
питавший	пасший	дарувавший	махнувший
питавши	пасши	дарувавши	махнувши
питаний	(с)пасений	дарований	махнений

ждати	різати	хвалити	їсти
жду	ріжу	хвалю	їм
ждеш	ріжеш	хвалиш	їси, їш
ждe	ріже	хвалить	їсть
ждемо	ріжемо	хвалимо	їмо
ждете	ріжете	хвалите	їсте
ждуть	ріжуть	хвалять	їдять
жди	ріж	хвали	їдж
ждім	ріжмо	хвалім	їджмо
ждіть	ріжте	хваліть	їджте
ждав	різав	хвалив	їв
ждала	різала	хвалила	їла
ждало	різало	хвалило	їло
ждали	різали	хвалили	їли
ждучий	ріжучий	хвалячий	їдячий
ждучи	ріжучи	хвалячи	їдячи
ждавший	різавший	хваливший	ївший
ждавши	різавши	хваливши	ївши
жданий	різаний	хвалений	їджений

І у дїєслів маємо богато відмінних форм як: **грітий, шитий, пертий, клятий, дутий**, попри сп. приказ. **паси, махни, жди, хвали**, також **сядь, кинь, сип, стріль**, відтак **доїти, таїти, слати шлю, платити плачу** і т. д.; але як говоримо, так треба і писати, і не потреба осібних правил до того. Хиба ще раз треба пригадати, що пишемо **хваліть, несіть**, але **варіть робіть** і т. д., і що пишемо **киньмо**, але **ріжмо, суньте**, але **вірте** і т. д.

Як бачимо, все і всюди виходить на те правило: Пишім так, як говоримо, кладїм на кождий звук, котрий виголошуємо, свій знак, а буде добре написано. Уважаймо лише все і всюди на те, щоб було добре по руски написано, т. зн. пильнуймо ся дуже, щоб ми нашої рідної мови не калїчили, не перекручували, ані не підправляли еї жадними чужими красками, котрих вона не потребує; вона тоді найкраща, коли найчистїйша. Проте дбаймо всїма силами, щоб ми правильно по руски говорили, т. зн. не мішаймо до нашої мови непотрібно чужих слів, вистерігаймо ся також в мові всяких нарічевих питоменностий, чи то в вимові, чи в засобі слів, а знагаймо до того, щоб говорити однаково, говорити так, як наші що найлїпші писателї пишуть. Хто богато читав, той най пише так, як частїйше пише ся; хто мало читав, най пише так, як сам говорить. Не розходить ся о дрібниці, а о цїлість однакову. Такі дрібниці, як **цвисти — цьвісти, уголь — вуголь, огонь — огень, двіста — двістї, академия — -ія, парафия — -ія, -ський, — -ский..**, коли в них не буде на разї згоди, не пошкодять загальному лицю нашої мови; колись і в тім згляді наша письменна мова усталить ся. Тепер дбаймо о те, що вже усталено, і з найщирїйшою любовю до своєї рідної мови рускої помагаймо кождий після сил своїх завершити величаву і стрійну будову письменної мови рускої. Пишім, як правильно говоримо, пишім по руски!

С. Нагнибіда.